

Het analytisch-filosofische debat over het bestaan van God

Een terugblik en vooruitblik

RIK PEELS

In deze laatste bijdrage aan de discussie over Herman Philipse's *God in the Age of Science?* wordt geen kritiek op het boek gegeven. Dat heb ik elders gedaan.¹ In plaats daarvan wil ik terugblikken en vooruitkijken. Wat is het nut van de abstracte discussie die we op de voorgaande pagina's gevoerd hebben en die voor heel wat mensen maar met moeite te volgen zal zijn? Daarnaast wil ik ook vooruitkijken: kunnen we iets zeggen over de wijze waarop dit debat zich in de toekomst zal ontwikkelen? Wat mogen we de komende decennia van het analytische godsdienstfilosofische debat over Gods bestaan verwachten?

A

Terugblik: Wat is de waarde van deze discussie?

Ik kan me goed voorstellen dat iemand die de voorgaande artikelen gelezen heeft, sceptisch is (geworden) over het nut van deze discussie. Ten eerste wordt, zoals Van den Brink in zijn artikel terecht opmerkt, het debat over Gods bestaan al honderden jaren gevoerd. In de afgelopen decennia hebben filosofen als Alvin Plantinga en Richard Swinburne hier hun steentje aan bijgedragen. Herman Philipse reageert daar in zijn nieuwste boek op. In dit tijdschrift geven Van den Brink, Sarot en Van den Brom daarop weer een reactie. En als er ruimte voor was geweest, had Philipse naar alle waarschijnlijkheid ook wel weer een repliek op het commentaar gehad. Zo lijkt het een debat zonder einde.

Ten tweede, is dit niet een discussie vanuit de loopgraven en zijn de schrijvers niet simpelweg bezig om datgene te rechtvaardigen wat ze toch al ge-

¹ Zie mijn 'Rationeel religieus geloof zonder argumenten', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 104 (2012) 108-111; R. PEELS, 'Gevangen in dilemma's? Over de redelijkheid

van geloof in God in een wetenschappelijk tijdperk', *Theologia Reformata* 55 (2012) 294-301, en R. PEELS, 'A Bodiless Spirit?', *Philo* (2013 nog te verschijnen).

loven? Is het een serieuze optie dat de filosoof Graham Oppy, of de bioloog Richard Dawkins zich door deze argumenten laat overtuigen? En is er een redelijke kans dat filosofen als Alvin Plantinga of Richard Swinburne door deze argumenten atheïst zouden worden?

Ten derde, de argumenten zijn vaak veel te technisch om door een gemiddelde gelovige of zelfs door een gemiddelde academisch geschoolde leek goed gevolgd te kunnen worden. Alleen filosofen en theologen kunnen het debat goed meemaken en zelfs zij zullen een tandje bij moeten zetten wanneer Philipse, net als Swinburne, de Bayesiaanse waarschijnlijkheidsleer inzet om argumenten voor en tegen Gods bestaan te analyseren. Is dit alles niet gewoon een leuk tijdverdrijf voor theologen en filosofen die houden van het intellectuele (steek)spel?

Ik kan een dergelijke scepsis begrijpen. Toch ben ik overtuigd van de waarde van het debat zoals dat hier gevoerd wordt. Ten eerste: dit debat wordt inderdaad al eeuwen gevoerd, maar we moeten niet vergeten dat er ook sprake is van allerlei ontwikkelingen en verschuivingen. Hier zijn een paar voorbeelden:

- a Tot 1974 – het jaar, waarin Alvin Plantinga het boekje *God, Freedom, and Evil* publiceert² – wordt door heel wat filosofen en theologen gedacht dat er een *logische* tegenspraak is tussen het bestaan van God en het bestaan van (zoveel) kwaad in de wereld. Met zijn *free will defense* laat Plantinga overtuigend zien dat er hooguit sprake is van een *probabilistisch of evidentieel* probleem van het kwaad: het bestaan van (zoveel) kwaad maakt het bestaan van God eventueel onwaarschijnlijk, het is er niet mee in logische tegenspraak. Dit wordt vandaag de dag door vrijwel alle godsdienstfilosofen, inclusief atheïsten, erkend.
- b Tot begin jaren tachtig denken sommige theologen en filosofen weliswaar dat rationeel religieus geloof geen argumenten voor Gods bestaan vereist, maar deze opvatting is dan nog niet systematisch uitgewerkt. Dit verandert wanneer Alvin Plantinga en Nicholas Wolterstorff in 1983 *Faith and Rationality* publiceren.³ Dat is de geboorte van een stroming die *Reformed Epistemology* is gaan heten. Tot op de dag van vandaag is dit een invloedrijke stroming binnen de epistemologie en godsdienstfilosofie (Philipse bespreekt deze in hoofdstuk 3 en 4 van zijn boek).
- c Een andere belangrijke ontwikkeling van de laatste jaren is de renaissance van de natuurlijke theologie, die argumenten biedt voor het bestaan van God met premissen die niet-gelovigen in principe zouden moeten kunnen onderschrijven. Jarenlang was de Britse filosoof Richard Swinburne een uitzondering op dit gebied. De laatste tijd zien we echter dat

² A. PLANTINGA, *God, Freedom, and Evil*, Grand Rapids 1974.

Rationality: Reason and Belief in God, Notre Dame 1983.

³ A. PLANTINGA/N. WOLTERSTORFF, *Faith and*

- deze argumenten volop in de belangstelling staan. Dit culmineerde recentelijk in het volumineuze boek *The Blackwell Companion to Natural Theology*,⁴ waarin meer dan tien argumenten voor Gods bestaan uitgebreid besproken worden. Deze traditie wint ook in Nederland aan invloed, getuige bijvoorbeeld het werk van Emanuel Rutten op dit gebied.⁵
- d Ook ontdekkingen in de empirische wetenschappen zijn van belang voor dit debat. We kunnen hier bijvoorbeeld denken aan ontdekkingen die de afgelopen decennia gedaan zijn over de *fine-tuning* van het universum – het feit dat, hoe astronomisch onwaarschijnlijk ook, de constanten van de natuurwetten zodanig zijn dat leven in deze kosmos mogelijk is. De zwaartekracht bijvoorbeeld is $F = Gm_1m_2/r^2$, waarbij F de aantrekkingskracht is tussen twee massa's m_1 en m_2 , gescheiden door afstand r , en G de zwaartekrachtconstante. Als deze constante maar drieduizend keer zo groot was geweest, dan was leven onmogelijk omdat planeten niet oud genoeg zouden kunnen worden om leven mogelijk te maken. Nu kan men denken: drieduizend keer zo groot, dat is nogal wat. Het is inderdaad een groot getal, maar het valt in het niet als de totale reeks van mogelijkheden bekeken wordt: de kans dat de waarde van de constante van de zwaartekracht niet te groot is en ook niet te klein, is ongeveer 1 op 10^{40} .
- e Ook atheïstische kritiek op argumenten voor Gods bestaan kan profiteren van ontwikkelingen in de empirische wetenschap. Een heel recent empirisch onderzoek werpt misschien een ander licht op argumenten op basis van *fine-tuning*, want het onderzoek suggereert dat de 'constanten' geen constanten zijn, maar variëren in het universum.⁶ Dat zou een belangrijke poot onder het argument op basis van *fine-tuning* doorzagen.

Kortom, de discussie over het bestaan van God is zeker niet een vicieuze cirkel waarin dezelfde argumenten telkens in ongewijzigde vorm terugkeren. Er zit ontwikkeling in en de laatste decennia zelfs *veel* ontwikkeling.

Ten tweede moeten we niet vergeten dat er wel degelijk (invloedrijke) wetenschappers zijn die op basis van dit soort argumenten tot geloof kwamen of juist hun geloof opgaven. Bekend is natuurlijk het verhaal van C.S. Lewis die onder meer door het argument op basis van de rede het christendom omarmde.⁷ Ook voor Alister McGrath die eerst atheïst was, en Antony

4 *The Blackwell Companion to Natural Theology*, ed. W.L. Craig/J.P. Moreland, Oxford 2012, 515.

5 Ik denk dan in het bijzonder aan zijn modaal-epistemisch argument voor het bestaan van God. Zie E. RUTTEN, *Towards a Renewed Case for Theism: A Critical Assessment of Contemporary Cosmological Arguments*, Amsterdam 2012, 179-191, en ID., 'Een modaal-epistemisch argument voor het bestaan van God', *Radix* 38

(2012) 206-215.

6 Zie <www.dailygalaxy.com/my_weblog/2011/05/epic-finding-a-constant-of-nature-may-vary-in-different-parts-of-the-universe.html> en <www.scientificamerican.com/article.cfm?id=inconstant-constants-jan-12>page=1>, bezocht op 14 januari 2013.

7 Zie C.S. LEWIS, *Surprised by Joy: The Shape of My Early Life*, London 1955, 200-230.

Flew die zelfs een van de belangrijkste vertegenwoordigers van atheïsme was, speelden dergelijke argumenten een belangrijke rol.⁸

Ten derde, het is waar dat deze discussies vaak vrij technisch zijn. Juist de laatste decennia worden ze echter gepopulariseerd. We kunnen voor *Reformed Epistemology* bijvoorbeeld denken aan de populariserende boeken van de filosoof Kelly Clark,⁹ en voor argumenten voor Gods bestaan aan het werk van de geneticus Francis Collins.¹⁰ Ook spelen allerlei argumenten voor het bestaan van God in toenemende mate een belangrijke rol in het publieke debat over het bestaan van God, zoals dat bijvoorbeeld wordt gevoerd tijdens de universitaire debatten die het Veritas forum organiseert.¹¹

De gelovige theoloog of filosoof heeft nog meer redenen om zich in dit debat te verdiepen. Ten eerste is er een apologetische reden. We mogen verwachten dat de gelovige in ieder geval op zoek gaat naar een respons op de objecties, zoals die van Philipse, die tegen zijn of haar geloof worden ingebracht. Als Christus in Mt 22,37 zijn volgelingen oproept om God met heel hun hart, ziel, maar ook *verstand* lief te hebben, dan mogen we van theologen of filosofen verwachten dat zij doordenken wat voor en tegen hun geloof pleit en dat zij daarom tevens op de hoogte zijn van de belangrijkste ontwikkelingen in de wetenschap. Ten tweede is er een missionaire reden. De Nederlandse bevolking krijgt met het werk van onder meer Herman Philipse, Dick Swaab en Victor Lamme, en met vertalingen van de boeken van Richard Dawkins en Sam Harris een continue stroom van religiekritiek over zich heen. Het analytisch-filosofische debat biedt de handvatten om hier iets van gewicht tegenover te stellen.

Onder meer om deze vijf redenen lijkt me de exercitie van de voorgaande artikelen meer dan een intellectueel steekspel. Het gaat om een project van grote waarde.

B

Vooruitblik: Wat is de toekomst van deze discussie?

Hoe ziet de toekomst van dit debat eruit? Het antwoord op deze vraag zal onvermijdelijk wat speculatief zijn. Laten we om te beginnen kijken naar de opties die Philipse in zijn introducerende artikel voor de gelovige schetst. Dat blijken er vier te zijn:

8 Zie A. FLEW, *There is a God: How the World's Most Notorious Atheist Changed His Mind*, New York 2007.

9 Zie bijvoorbeeld K.J. CLARK, *Return to Reason*, Grand Rapids 1990.

10 Bijvoorbeeld in F. COLLINS, *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief*, New York 2006.

11 Zie <www.veritas.org> en <www.veritasforum.nl>.

- 1 De uitspraak dat God bestaat is geen feitelijke waarheidsaanspraak.
- 2 De uitspraak dat God bestaat (i) is een feitelijke waarheidsaanspraak, (ii) die gerechtvaardigd kan zijn ook al heeft de gelovige geen enkel argument voor Gods bestaan.
- 3 De uitspraak dat God bestaat (i) is een feitelijke waarheidsaanspraak, (ii) die alleen gerechtvaardigd kan zijn als de gelovige argumenten heeft voor Gods bestaan, (iii) die niet dezelfde structuur hoeven te hebben als wetenschappelijke argumenten.
- 4 De uitspraak dat God bestaat (i) is een feitelijke waarheidsaanspraak, (ii) die alleen gerechtvaardigd kan zijn als de gelovige argumenten heeft voor Gods bestaan, (iii) die dezelfde structuur hebben als wetenschappelijke argumenten.

Als ik het goed zie heeft optie (1) weinig toekomst. D.Z. Phillips, die (1) verdedigde, kent weinig aanhangers meer. Wie toonaangevende tijdschriften in de godsdienstfilosofie, zoals *Faith and Philosophy: International Journal for Philosophy of Religion en Religious Studies* leest, zal het opvallen dat de overgrote meerderheid van de auteurs uitspraken over God als feitelijke waarheidsaanspraken behandelt. Ook Philipse is in zijn boek snel klaar met de benadering van Phillips (28-29, 86-88). En dat is begrijpelijk. Immers, als iemand de uitspraak dat God bestaat niet als waarheidsaanspraak ziet, hoe kan men het dan met iemand oneens zijn en met die persoon daarover een redelijk gesprek voeren? Daar komt bij dat de meeste gelovigen er wel degelijk van overtuigd zijn dat Gods bestaan een feit is, dat het waar is dat God bestaat. Optie (1) is daarmee ver verwijderd van de geloofspraktijk van veel gelovigen.

Ik denk dat optie (2) – de opvatting dat de bewering dat God bestaat een waarheidsaanspraak is, maar dat die ook zonder enig argument gerechtvaardigd kan zijn – de grootste aanhang onder analytische godsdienstfilosofen kent. Het interessante is echter dat zij in toenemende mate geïnteresseerd zijn in argumenten voor Gods bestaan en daarmee deels dezelfde interesse hebben als verdedigers van opties (3) en (4), zelfs als zij ervan overtuigd zijn dat de gelovige zulke argumenten niet per se nodig heeft. In de praktijk zal de filosoof die atheïsme wil verdedigen zich dus altijd zowel in (2) als in (3) en (4) moeten verdiepen, zoals Philipse ook doet.

Overigens denk ik dat opties (3) en (4) in de praktijk dicht bij elkaar zullen liggen. Het is tamelijk willekeurig hoe men het onderscheid maakt tussen ‘argumenten met eenzelfde structuur als wetenschappelijke argumenten’ en ‘argumenten die een niet-wetenschappelijke structuur hebben’. En daar is een goede reden voor: het is helemaal niet duidelijk wat eigenlijk de structuur van wetenschappelijke argumenten is. Sommige wetenschappelijke argumenten, zoals wiskundige en logische, zijn strikt deductief. Andere, zoals in statistisch onderzoek, zijn inductief. En weer andere, zoals in grote delen van de kosmologie, zijn abductief (een *inference to the best explana-*

tion). Maar al deze vormen van redeneren komen we in het dagelijks leven ook tegen. En er zijn meer overeenkomsten. Sommige wetenschappelijke theorieën doen voorspellingen, andere nauwelijks of niet. Sommige alledaagse redeneringen impliceren nauwelijks of geen voorspellingen, andere wel. Ik voorzie dus een grote groep aanhangers van (2) en een kleinere groep aanhangers van (3) en (4) – twee nauwelijks van elkaar te onderscheiden posities – die in de praktijk van hun filosofische werk nauw met elkaar zullen samenwerken.

Ten slotte mogen we verwachten dat empirische gegevens en theorieën – zoals bijvoorbeeld die omtrent de *big bang*, bewustzijn, *fine-tuning*, onze evolutionaire geschiedenis en neuronale processen tijdens religieuze ervaringen – in toenemende mate een rol zullen spelen in dit debat. Natuurlijk zijn deze contingente empirische data altijd maar een onderdeel van een redenering, maar ze zijn wel belangrijk, omdat het vaak gemakkelijker blijkt voor theïsten en atheïsten om over deze gegevens overeenstemming te bereiken dan over allerlei metafysische, modale en epistemische intuïties die in argumenten voor Gods bestaan een belangrijke rol spelen. Of deze gegevens het debat min of meer definitief in het voordeel van de theïst of de atheïst zullen laten uitslaan, is iets wat de toekomst zal moeten uitwijzen.¹²

SUMMARY

Rik Peels, The Analytic-Philosophical Debate on the Existence of God: Looking Back, Looking Forward

This article looks back at the discussion in the preceding articles on Herman Philipse's *God in the Age of Science?* First, it is argued that discussions like these are valuable for at least three reasons: (a) there are important developments and shifts in these debates, because of the arguments put forward, (b) some theists become atheists and some atheists become theists, and (c) due to popular books and public debates, these arguments have come to be accessible to a wider audience. Also, there are apologetic and missionary motives for engaging in these debates. Second, the author outlines what he sees as the future of this discussion: it is to be expected that empirical scientific research will play an increasingly important role and that the split between adherents of *Reformed Epistemology* and those of natural theology will largely disappear.

RIK PEELS, werd in 1983 in Zoetermeer geboren. Hij is postdoctoraal onderzoeker en docent aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij promoveerde in 2012 bij Herman Philipse op het proefschrift *Believing Responsibly: Intellectual Obligations and Doxastic Excuses*. Op dit moment doet hij onderzoek naar de grenzen van de wetenschap: kan de wetenschap alle vragen beantwoorden en zijn er andere bronnen van kennis naast de wetenschap? Recentelijk publiceerde hij onder meer 'Sin and Human Cognition of God', *Scottish Journal of Theology* 64 (2011), 'Alvin Plantinga over

¹² Voor hun waardevolle commentaar op een eerdere versie van dit artikel dank ik Gijsbert van den Brink en Herman Philipse.

conflict en harmonie tussen geloof en wetenschap', *Radix* 38 (2012), 'Rationeel religieus geloof zonder argumenten', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 104 (2012), en 'De plaats van het slachtoffer in de christelijke verzoeningsleer: Een christologisch model', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 67 (2013). Zijn persoonlijke website is <www.rikpeels.nl>. Zijn adres is: Faculteit Wijsbegeerte van de vU Amsterdam, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam; e-mail: mail@rikpeels.nl.